

ARTICLES » 2013-01-16

La llengua espanyola al segle XVI

Els errors de la traducció del *Tirant lo Blanc* a l'italià permeten interpretar a en Carles Ortiz, que l'expressió que apareix al començament del text italià i que exposa que el llibre ha estat "Di lingua Spagnola nello idioma nostro per Messer Lelio Manfredi tradotto", només pot referir-se a la llengua catalana. I que, per tant, a començament del segle XVI, a Itàlia també es coneixia la llengua catalana com a llengua espanyola

De vegades ens trobem amb idees, conceptes o definicions, que considerem tan invariables al llarg del temps, que ens pensem que sempre han estat així, tal com les coneixem, que ni se'ns passa pel cap la més mínima intenció de qüestionar-les. Veurem, tot seguit, en aquest article, un exemple del que us dic. I utilitzarem per a això la traducció italiana de l'obra del *Tirant lo Blanch*.

El 1538 es va editar per primera vegada la traducció italiana del *Tirant lo Blanc*. A la primera pàgina d'aquesta traducció hi trobem el títol, una mica llarg, que diu: "Tirante il Bianco Valorosissimo Cavaliere: nelquale contiensi del principio della canaleria: del stato, & ufficio suo: dell'essamine, che debbe esser fatto al gentile, e ingenioso huomo, che dell'ordine di caualeria decorar si vuole: e come dee effer fatto il veio caualiere: della significatione dell'arme, cosi offensiuue, come difensiuue: e qualti atti e costumi appartengono al nobile Cavaliere: e dell'honore, delquale è degno d'effere honorato: con la morte di Abrain Re, e Signore de la gran Canaria, e tota delle sue genti. Di lingua Spagnola nello idioma nostro per Messer Lelio Manfredi tradotto. Nuovamente posto in luce: e con accurata diligentia castigato". Llegint la primera pàgina és evident que aquesta traducció italiana es va fer a partir d'un exemplar escrit en llengua "spagnola". No és d'estranyar, doncs, que molts autors, sobretot del segle XIX, com Diego Clemencín, arribessin a la conclusió que la traducció italiana es va fer a partir de l'edició castellana impresa a Valladolid al 1511¹. A més, les dates encaixen força bé.

Però al 1997, Vicent Martines va publicar el llibre *El Tirant Políglota. Estudi sobre el Tirant lo Blanch a partir de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa del segles XVI-XVIII*. En aquesta obra, fa un estudi comparatiu de les diverses traduccions castellana, italiana i francesa amb l'original català. De l'anàlisi traductològica d'un mateix paràgraf en els diferents idiomes es poden treure conclusions molt interessants. Per exemple, a les pàgines 115-117, en Martines compara el capítol 108 de l'edició valenciana ["Tirant no vol les riqueses de Rodes i marxa a Terra Santa i

L'ingegnoso Cittadino
DON CHISCIOTTE
 DELLA MANCIA.
 Composto da MICHEL di CERVANTES SAAVEDRA.
 Et hora nuouamente tradotto con fedeltà, e chiarezza,
 di Spagnuolo, in Italiano.
 DA LORENZO FRANCIOSINI FIORENTINO.
 Opera gulliosissima, e di grandissimo tramutamento à chi è vago
 d'impiegare l'ozio in legger battaglie, dislide, incontri, amorofo
 biglietti, & inaudite prodezze di Cauallieri erranti.
 Con vna Tavola ordinarissima per trouar facilmente à ogni Capitolo gli
 strauaganti successi se l'heroiche brauure di questo gran Cauallero.
 Dedicato all'Altezza Serenissima di
DON FERDINANDO SECONDO;
 Gran Duca di Toscana.

IN VENETIA, Appresso Andrea Baba. M DC XXII.
 Con licenza de' Superiori, & Priuilegio.

Digitized by Google

després a Alexandria. Tirant fa les seues primeres alliberacions de captius cristians"] amb el corresponent de la versió castellana i italiana i troba el següent:

Edició original valenciana de 1490: "*Aquí ixqueren tots los pelegrins e prengueren bones guies, de **deu** en deu una guia. Junts que foren en Hierusalem...*"

A la versió castellana de 1511: "*Aquí salieron todos los pelegrinos y tomaron buenas guías, de **diez** en diez una guía, y juntos llegaron a Jerusalem...*"

I a la versió Italiana de 1538: "*E qui usciron tutti gli pellegrini e, tolte buone guide, una per ongi **due** di loro, giunsero in Gierusalem...*"

Aquí tenim una errada de traducció de la versió italiana que no s'entén sinó és que s'ha traduït del català.

Un altre exemple dins el mateix capítol 108 de la prínceps és el que tot seguit indico. A la versió original, s'hi diu: "*De continent que Tirant fon en Rodes, féu haver moltes peces de drap e féu vestir a tots los catius de mantos, robes, gipons, calces, çabates e camises. E féu-los levar les camises **grogues** que ells portaven e tramés-les en Bretanya*"

A la versió castellana, hi posa: "*Luego que Tirante llegó a Rodas hizo comprar muchas piezas de paño y mandó vestir a todos los captivos de mantos, sayos e jubones, calças, capatos e camisas; e hizo lavar las camisas **gruesas** que ellos trayan y embiólas a Bretaña*"

I a la versió italiana, tenim: "*Incontinente che Tirante fu in Rodi, fece ritovare molt pezze de drappo e vestir tutti li cattivi di manteli, rubbe e giuboni, calze, scarpe, camise; e fecegli torre le camise **gialle** che loro portavano e mandole in Bartagna*"

Aquí trobem una errada de traducció a la versió castellana –gruesas per grogues–: un error *ad sensum*, diu en Vicent Martines, i afegeix que, a partir d'aquí, podem comprovar que la traducció italiana seguia directament la versió original i no pas la castellana². Com veieu, la comparació de traduccions ens pot donar molta informació. Ara la pregunta clau seria: ¿Si no tinguéssim l'original català, podríem dir també que la versió italiana segueix un original català perdut? La resposta a aquesta pregunta, la deixo per a experts en filologia.

Però no només l'anàlisi traductològica ens porta a descobrir que la traducció italiana va ser feta a partir d'un original català. A més, en Vicent Martines ens aporta altres dades contextuals de l'entorn en què es va produir la traducció italiana³ i ens dona documentació sobre els molts contactes entre la impremta veneciana i la catalana⁴. La traducció italiana es va fer a Venècia l'any 1538, dins l'entorn de la cort de Màntua, per encàrrec d'Isabella d'Este, marquesa de Màntua, i del seu fill Frederic II de Gonzaga. Lelio Manfredi va ser l'encarregat de la traducció, Federigo Torregiano d'Asola en va ser l'editor i va ser impresa per Niccolò da Sabbio. Posteriorment se'n van fer dues reimpressions més al 1566 i al 1611.

A la pàgina 56 d'*El Tirant políglota*, en Vicent Martines ens diu que la cort de Màntua "era una cort rica i culta i ja feia temps que s'interessava pel *Tirant lo Blanc*. Sembla que l'obra de Joanot Martorell ja hi devia ser pel 1500, quan Antonia del Balzo en va deixar un exemplar a Isabella d'Este, marquesa de Màntua. I fa referència a l'obra de Luzio i Reiner⁵. I aporta la dada d'una carta que Isabella d'Este dirigia a Jacopo d'Atri, datada el 13 de maig de 1510 (l'edició castellana del *Tirant* impresa a Valladolid és del 1511), perquè "pregati in nostro nome il Sr. Cabaniglia che'l sii contento de pigliare fatica de ferni haver un libro **spagnolo** nominato el Tirante". I sembla que el va aconseguir, perquè a l'inventari dels llibres de la marquesa, a l'ítem 5, hi ha "un libro de Tirante

lo **Blanco** in **spagnolo** in foglio coperto di corame rosso". En aquesta última referència, a més, tenim el nom català *Tirant lo Blanch* italianitzat.

Per tot això que he exposat, queda ben palès que, el nom "spagnolo" del títol de l'obra del *Tirant* en italià no és pas una confusió o errada de l'impressor, sinó que els italians o, com a mínim, els venecians de la cort de Màntua i tot el seu entorn, a principi del segle XVI, tenien molt clar que la "lingua spagnola" no era cap altra que la llengua catalana.

Per acabar, només dir-vos que 84 anys més tard de l'edició italiana del *Tirant*, el 1622, va aparèixer la versió del *Quixot* traduïda també a l'italià. És en aquesta obra on es veu clarament que se'ns fa saber que el llibre és "tradotto di Spagnuolo in Italiano". Es referia el traductor a la *llengua catalana* quan parla de l'*spagnuolo*, com hem vist en el cas del *Tirant*? No ho sabem. Però el que sí que ens seria de gran ajuda és l'anàlisi traductològica del *Quixot*, on es comparés la versió castellana amb la italiana i, potser, alguna altra més.

Carles Ortiz

¹ RAFAEL M. MÉRIDA JIMÉNEZ, *La aventura de Tirant lo Blanch y de Tirante el Blanco por tierras hispánicas*; Centro de Estudios Cervantinos, Alcalá de Henares, 2006, p. 132-133.

² VICENT MARTINES, *El Tirant políglota. Estudi sobre el Tirant lo Blanch a partir de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa dels segles XVI-XVII*; Textos i estudis de cultura catalana-55, Curial Edicions Catalanes - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997, p. 117, nota 12.

³ Ídem, p. 59-60.

⁴ Ídem, p. 59, nota 147.

⁵ ALESSANDRO LUZIO & ADOLFO REINER, "La cultura e le relazioni litterarie d'Isabella d'Este Gonzaga", *Giornale Storico della Letteratura Italiana*, 35 (1900), p. 193-257.